

ÚČELNOST V ARCHITEKTUŘE RODINNÉHO DOMU

Účelným nazveme nejspíše takový rodinný dům, u kterého bude jeho užívání, tzn. bydlení v něm, uspořádáno tak, aby nedocházelo k provozním nesnázím či dokonce kolizím, které by kvalitu rodinného života v něm degradovaly. Musím desítky let otevírat dveře s velkou opatrností tak, aby se náhodou nepotkaly s druhými? Dřevo ke krbu a popel od něho musím pronášet celým domem? Schody do patra jsou tak strmé, že už tam raději nechodím? Účelnost v mém domě dostává na fra...

Účelnost bývá někdy zaměňována s *funkčností*. Rozhodně od té chvíle, kdy Louis H. Sullivan a po něm Le Corbusier stanovili jasné pořadí obou tvůrčích principů: *forma sleduje funkci*. Jinak řečeno: rozum je první, cit druhý. Funkčnost architektury budiž její prioritou, forma se jí musí přizpůsobit. Pryč se vším, co chce jen zdobit!

Vulgárním uplatňováním tohoto východiska jsme došli až k panelákům, majícím ve vstupní hale metr od zdi umístěná obnažená litinová odpadní potrubí. Při vybírání své poštovní schránky či při čekání se slečnou od sousedů na výtah tak můžeme začasťe přímo vnímat a ocenit onu *funkčnost* přímé cesty exkrementů obyvatel domu do kanálu: mlaskavé zvuky spláchnutého obsahu trubek zaplňují celý vstupní prostor. Také teplovodní potrubí, obalená jakýmsi zmuchlaným staniolem, a nahrubo řezané lišty elektrorozvodů, podvěšené pod stropem a zapatlané odlupujícím se nátěrem, vtiskují prostoru estetiku protiletického krytu někde v Magnitogorsku. Funkční to tady kolem je, ale je to i hnusné. Pociťujeme, že *funkčnost* sama o sobě nestačí. Dokonce bychom se tohle řešení ostýchali i nazvat *účelným*. Bráníme se proto, že rozdíl mezi *funkčností* a *účelností* existuje. *Funkčnost* slouží *nějak*, *účelnost* však slouží *nejlépe*.

Vzpomínám na školního snaživce z povídky Šimka a Grossmanna: „... šplhoun Brumlík, který dokázal za hodinu natrhat nůši čtyřlístků a ještě vyčistit kotce a bobky srovnat na hnůj podle velikosti.“ Kdyby jednal čistě *funkčně*, trávu pro králíky by pokosil kosou a podestýlku by vykydal z kotců vidlemi razdva... Svět by byl ovšem chudší o pohled na řadu srovnaných bobků. Ale opět vážně: *funkčnost* je jen zárodečné stadium *účelnosti*. V domě může mít chodba, spojující několik prostorů, různé šířky. Čím širší, tím by vlastně měla i více vyhovovat. Účelná je ovšem jen ta šířka, která je stanovená podle provozu, jež v chodbě panuje.

Člověk zkrátka cítí, že ke všednímu pragmatickému myšlení je vždy potřeba připojit i „*účelové zámysly vyššího řádu, tj. snahu co nejvýstižněji, s jistou jasnozřivostí a uměleckostí pochopit úlohu objektu, který má přece nejen sloužit, ale také se líbit*“ (Otakar

Novotný). Nejvýš rozumná účelnost musí být spjata s přiměřenou účelností emotivní, projevující se především zdařilým tvarem domu i jeho jednotlivých částí. Tak se rodí ušlechtilost.

Pro praktické potřeby tohoto článku si účelnost rodinného domu popíšme ze tří hledisek, jako účelnost *provozní*, účelnost *konstrukční a materiálovou* a také ovšem účelnost *tvarovou a dekorativní*.

Nedostatky první z nich pocítíme opravdu bezprostředně a mnohdy i hodně bolestivě. Provoz je pohyb, směřující k určitému cíli a tento dynamický účelový prvek má být i v rodinném domě zkoumán v souvislosti s biologickými funkcemi jeho obyvatel. Gandalf se v domě u Bilba Pytlíka uhodí do hlavy o půlmetrákový lustr a dveře, otevřené do cesty hospodyně s polévkovou mísou znamenají, že obědvat se bude nejspíš až k večeru. WC s mísou, umístěnou 40 cm za dveřmi, znamená zase, že si tu budu ulevovat výhradně v sedu s důstojnou vzpřímeností Aššurbanipala na trůně a noviny si musím přečíst někde jinde. Vypínač nám osadili za dveře, které musím nejprve obejít, abych jej nahmatal. Schodišťové stupně kloužou tak, že babička si tu přivodila zlomeninu kyčle. Kuchyňskou linku nám dali moc nízko: hřbet mi vždycky bolí fakt ukrutně, když na mě vyjde umývání nádobí, ale dřez výš dát nejde, protože by deska vlezla do okna... Někdy se až opravdu zdá, že lidský život ve své nekonečné proměnlivosti a mnohotvárnosti jakoby tak přestával být směrodatným činitelem architektonického návrhu. Jediné dveře, které nedbalý projektant nakreslil s obráceným otvíráním, nám ale mohou ztrpčovat život s otravností opravdu předem nepředpokládatelnou.

Jsou ovšem také provozní lapy, které přímo s biologií či ergonomií obyvatel domu nesouvisejí. Dveře, otvírané dovnitř do ložnice, nám projektant osadil do stěny na její samý okraj tak, že při otevření přilehnou ke kolmé zdi, a tím nám znemožnil umístit sem skříň či knihovnu. Schodiště máme v obýváku, takže když si děda bere do svého pokoje kamarády hasiče na mariáš, všichni o nich víme. Maminka tak může alespoň zkontrolovat, jestli se starý pan Puklík zase nezapomněl vyzout ze svých univerzálních důchodek... Protože nemáme zadní vstup ze zahrady, táta věčně nadává, že se musí přezouvat v hale, když pracuje na záhoně a potřebuje si dojít pro mobil. Také říkala ségra, že by bývalo bylo mnohem lepší udělat si jednu velkou místnost s kuchyní, krbem, jídelním stolem a televizí a ne pořád všechno nosit z kuchyně do jídelny, že už se na to může vykašlat...

S takovýmihle a mnohými dalšími provozními stesky se setkávám běžně a každý z nich představuje nějakou nedomyšlenost, nějakou špatně položenou otázku a nedbalou odpověď. Vyjmenovat jich velkou spousta dokáže asi každý. Síla rodinného nadšení z nového bydlení ve vlastním domě však dokáže erodovat a ohladit mnohé hrany.

Nepříjemnosti a zádrhele se velmi rychle stanou řádem věcí a tak člověk postupně přestane vnímat to šátrání za dveřmi po vypínači jako něco zas tak moc protivného. Zvykne si. Adaptuje se. Vybrousí si nové podmíněné reflexy. Skříň se nevešla do ložnice a tak holt mám trenýrky a košile v obýváku...

Podle mého přesvědčení však přece jen zůstávají *tři* selhání provozní účelnosti, která je možno označit za fatální do té míry, že mohou rodinu doslova týrat. Stavebním řízením sice projdou hladce, ale někdy dokáží způsobit neurastenii i impotenci, invaliditu i depresi. Nevěříte ?

První z této trojice selhání je *výškové přetržení vazby mezi vnitřkem domu a zahradou*. Cpát garáž pod dům je zbytečné a zpozdilé. V žádném ohledu to nezvýší kvalitu bydlení, většinou jen posadí obývací pokoj na dvou či třímetrový sokl. Uzavře jej tak naprosto pro báječnou možnost a pro mnohé i hlavní přednost bydlení v rodinném domě - totiž pro možnost úrovňového spojení interiéru s exteriérem. Už jsme o tom mluvili i v našem časopise mnohokrát, přesto pořád, zvláště na českém venkově, je garáž pod domem velmi oblíbená. „*Kafe se pak sice nosí na zahradu po osmnácti žulových schodech, ale auto má ve vytápěné garáži vše co potřebuje*“, argumentuje lidový stavitel Láďa. (*K rychlejšímu korodování, ovšem, dodávám potichu*). „*Jen musím hlídat, jestli venku neprší nebo netaje, to pak potok u nás ve vsi zatopí všechny tyhle garáže, protože jsme je udělali metr pod hladinou spodní vody...*“ Při dešti pak všichni tihle Láďové pravidelně vyjíždějí zaparkovat se svými stopětkami i oktáviemi na kopec, ke hřbitovu. Leží tu jejich dědové a když vídávají příjíždět tuhle spanilou jízdu mokrých vnuků, obracejí se v hrobě jak větrníci.

Selhání druhé: *průchozí obytné místnosti*. Tvrdí-li vám projektant, že to tak zkrátka vyšlo nebo že se tomu nedalo vyhnout nebo že se to tak dřív dělávalo i na zámcích nebo že to skoro nebude vadit - okamžitě jej zastřelte a každý slušný soud vás musí osvobodit ! (Nebo v to alespoň upřímně doufám... No, asi vás tedy úplně neosvobodí, ale měl by. Rozhodně by měl !). Pro obytnou průchozí místnost znám jen dvě dobrá vysvětlení: buď je jí hala po anglickém či německém způsobu nebo je společnou dětskou hernou, odkud vedou dál dveře do samostatných dětských ložnic.

Třetí z trojice fatálních chyb provozní účelnosti: *manželská ložnice příliš blízko dětských pokojů, oddělená příliš slabou příčkou od zvědavých dětských receptorů...* Osmiletá dcera, v půlnoci ve vaší ložnici vám s vyděšenou tváří sdělí, abyste se už konečně přestal *prát* s maminkou, protože ona nemůže spát - ó la la ! Z polohy *Lososový květ* vznikne tak poloha *Lotova žena* během půlsekundy !

Podívejme se nyní na účelnost z hlediska *konstrukčního a materiálového*. Zdálo by se snad, že vztah mezi účelem a použitým materiálem je jednoznačný, zcela zřejmý a nepotřebuje příliš komentáře. Architekt se může zpočátku volně pohybovat ve světě tvarů a prostorových představ, ale pak je přece vždy postaven před reálnou volbu konstrukce. Ne každý materiál sloupku rohového okna přenesení zatížení od stropu a jeho konstrukce bude muset být široká 30 cm a ne sotva polovinu, jak se tak dobře vyjímal na skicách. Statik brání jako konstrukčně účelný rozpon devítimetrový, jedenáct lze sice udělat také, ale tři vazby dřevěného krovu budou muset být nahrazeny drahými ocelovými rámy... A k tomu ovšem přistupuje i vlastní povaha materiálu. „*Nutné změny, které zakouší nezávisle vymyšlený tvar postavený tváří v tvář schopnostem materiálu, tedy změny, při nichž často uniká skvělé využití nejlepších vlastností materiálových, to vše nijak nepřispívá k čistotě koncepce*“, říká Otakar Novotný.

Podstatou zdi je její skládání z jednotlivých segmentů, např. cihelných bloků. Bloky jsou pravouhlé a tak nevznikají potíže při budování zdi rovných či jen mírně zakulacených, kdy může ještě úlohu zkoseného segmentu převzít pojivo mezi jednotlivými bloky. Je-li ovšem poloměr zakřivení takový, že je už potřeba přitesávat cihelné zdivo, nastává potíž. A je správná úvaha, zdali by tu nebylo účelnější použít jiný materiál, beton. Jeho povaha je primárně plastická, dá se nalít do libovolně tvarovaného bednění, jehož tvar zkopíruje. Ke zvrhlostem našeho tzv. prefabrikovaného stavebnictví v předlistopadových dobách patřilo, že se ve výrobnách panelů odlévaly rovné velkoplošné dílce, panely, které bylo možno rychleji a efektivněji vyzdít na stavbě, zatímco atypické, např. zakulacené či okosené prvky, se složitě a nepřesně vyzdívaly, bylo-li to nutné. Např. ve Francii to dělali přesně naopak: panelárny vyráběly právě jen tyto atypické dílce zvláštních tvarů, pochopitelně v nesmírně bohaté tvarové i povrchové škále - a ostatní se na stavbě snadno dozdilo. Myslím, že právě tohle může sloužit jako jeden z příkladů selhání materiálové a konstrukční účelnosti.

Tím jsme se dostali i k poslednímu aspektu účelnosti, k účelnosti *tvaru a ozdoby*. Možná, že mnohý ze čtenářů bude na pochybách: může být vůbec ozdoba účelná? A lze ještě hovořit o účelném tvaru na stavbě rodinného domu, kde vše už bylo tisíckrát ověřeno, osaháno, zváženo a posouzeno?

Nedávno jsme s manželkou vybírali dveřní kování, kliky pro náš nový dům. Z několika desítek možností zbyly dvě, obě stejně krásné a funkční, z broušené matné niklové oceli. Neuměl jsem už ukázat na jednu z nich, bylo to tedy na mé ženě. Vybrala tu, která měla madélko plošší ve směru vodorovném, zatímco druhá ve směru opačném. Zdálo

se jí, že při otevírání dveří by se jí druhá klika mohla „zařezávat“ do dlaně. Šlo jen o pocit a možná opravdu pranepatrný, sotva postřehnutelný rozdíl, který zažije vaše ruka při otevírání dveří. Přesto rozhodl. Tvar první kliky jsme zhodnotili jako *účelnější*.

O pár dní později mě kamarád pozval, abych mu namaloval přestavbu bytu v panelovém domě. Vše se zaseklo u vybourání panelu z příčky mezi kuchyní a obývacím: jeho Jarmilka trvala na „zaklnutí“ tohoto nového dvoumetrového prostupu obloukem. Poukazy na *tvarovou neúčelnost* oblouku (nejde přece o žádné *zaklnutí* otvoru, rovný betonový strop nad ním ovšem zůstal) nepomohly. Dnes tam mají oblouk z pěnosilikátových tvárnic, zavěšené plastové korálky a oba trénují břišní tance...

A účelnost ozdoby ? Myslím, že člověk je stvořen tak, aby pro něho čistě rozumová harmonie byla přece jen něco jiného než harmonie prošlá smysly. Zdraví je příkladem dokonalé harmonie, ale určitě samo o sobě není ještě pro člověka veškerou krásou. Některý krásný mladý poručík může být dokonce i lehce raněný a kulhat a jiný krásný mladý poručík není zraněn a nekulhá. Přesto dá slečna telegrafistka přednost prvnímu: jeho jizva je přece tak neodolatelná a ozdobná ! (Je zajímavé, že něco podobného by ovšem např. samice buvola afrického nebo plšíka lískového jaktěživ neudělaly, řídíce se totiž harmonií čistě pudovou, tzn. rozumovou. Kulhavý plšík pravděpodobně vyprodukuje méně zdatné potomstvo...).

Účel ozdoby v rodinném domku podle mého tkví především v přivlastnění prostředí domova. Zřící se ozdoby zcela a navždy dokáže jen asketa, kterému je stejně dobře v hotelovém pokoji. Mějme však vždy na paměti, že něco zcela jiného jsou parohy, pověšené v obývacím nad barem (lovecká trofej) a parohy ve štítě vilky (signál hájovny). Rokoková komoda v ložnici (krásný nábytkový solitér) a rokoková balustráda na balkóně (snaha udělat z naší vilky něco, co není a být nemůže). Kubistický obraz v hale (doklad babiččiny známosti s Fillou) a „kubistické“ oplocení, posvařované ze zbytků žebírkových roxorů (demonstrace vlastního nevkusy).

Zdobit bez obav mohu jen v území bezvýhradně soukromém, uvnitř domu. Jeho vnější podoba je ale takřka vždycky věc veřejná, musí se na ní totiž denně koukat široké okolí. A tady bych měl hodně brzdit ! Ne každému se zkrátka moje parohy musí líbit... A účelem ozdoby přece je potěšit, ne naštvat. Zažít rozkoš, ne odsudek sousedů.

Ing. arch. Jan Rampich

